

Biblioteka
44°N i 20°E

Urednik
Borislav Pantić

Copyright © 2015 Edo Jaganjac
Copyright © 2015 za srpsko izdanje Čarobna knjiga

ISBN 978-86-7702-393-5

Nijedan deo ove publikacije, kao ni publikacija u celini, ne sme se reprodukovati, umnožavati, prešampavati niti u bilo kojoj drugoj formi i bilo kojim drugim sredstvom prenositi ili distribuirati bez odobrenja izdavača. Sva prava za objavljivanje ove knjige zadržavaju autor i izdavač prema odredbama Zakona o autorskim pravima.

Čarobna knjiga
Beograd 2015.

EDO JAGANJAC

SARAJEVSKA PRINCEZA

Čarobna
... ..

Rat je permanentno, legalno nasilje.

Abdulah Nakaš Nale

Rat je kada se ubijaju ljudi koji se međusobno ne poznaju po naređenju ljudi koji se dobro poznaju, ali se međusobno ne ubijaju.

Albert Ajnštajn

Postoje tri vrste razuma. Ljudski, životinjski i vojnički.

Oldus Haksli

Možeš imati sve što hoćeš, ako si spreman platiti odgovarajuću cijenu.

Johan Volfgang fon Gete

Predgovor

Ovo nije dokument. U ovoj knjizi se, kao što je to često slučaj, miješaju istina i mašta. Istine je, nažalost, mnogo više. Uvedena imena su prava. Nisam vidio razloga da ih mijenjam. Većina ljudi koje spominjem može se ponositi svojim djelom. Skidam kapu požrtvovanju i ljubavi sa kojom su se tada posvetili svojoj životnoj misiji – spasavanju ljudi. Postoje i mnogi drugi koje nisam pomenuo u ovoj knjizi, a koji to zaslužuju. To je samo zbog jasnoće radnje, a ne zbog manjih zasluga. Molim ih za oprostaj.

Neki drugi su zaslužili i da se postide. Neka se stide.

4. april 1992, subota

Zoološki vrt je blistao u suncu. Djeca su se okupila oko kaveza i bacala medvjedima voće. Oni su se neviđenom snagom pentrali uza žičane rešetke i, viseći na jednoj šapi, grizli kruške, koje su zapadale u žičanu mrežu. Čulo se gakanje divlje patke sa jezera usred parka. Na licu sam osjećao prohladan povjetarac.

Zima je otišla, proljeće je već bilo tu, a sunce je sijalo, ali još nije grijalo. Ljudi oko mene su bili opušteni i veseli, ali sjenke rata su bile oko nas. Ili u nama? Hoće li biti rata? Šta će biti? Mislimo li svi samo na to?

Ogrnuh se jaknom i pogledom potražih Saru i Dudu. Stoje kod lavova. Nina mi sjedi na leđima i nešto priča. U stvari, još ne zna govoriti, ali se trudi. Nekoliko riječi zna, a svaki čas me iznenadi i nekom novom koju je bog zna kad naučila. Držim je za noge i razmišljam da li je dovoljno stabilna na mojim leđima dok se vrti i mlatara rukama. Govori nešto samo sebi i okreće se na sve strane. Odmah pored kaveza sa medvjedima je drugi, čeličnom žicom opleten, debeo kavez. Polako krećem prema njemu. I tamo su opasni stanari! Jedan veliki lav i jedna lavica se nemirno šetaju. Navikao sam da ih vidim kako leže i dosađuju se, bez pokreta, skoro bez treptaja, a sada su oboje nemirni, opasni i veličanstveni.

– To je lav – govorim Nini. Osjetim da me Sara uzima za ruku. Boji se. Od lava nas dijeli samo mreža kaveza, a to ne izgleda kao dovoljna zaštita, ako se ova velika zvijer odluči da nas iskoristi za ručak. Lavica se okrenu i izgubi se u nekom otvoru u zidu, a lav nastavi da maršira tamo-ovamo, skoro ne obraćajući pažnju na nas.

– Lav – čujem tanki dječji glasić iz Nininih usta. – Lav!

Glas je već pun straha.

Pogledah lavu u oči. Kažu da životinje ne gledaju ljudima u oči. Možda, ali ovaj lav za to nije nikada čuo. Pri svakom okretu se naši pogledi sretnu. Uхватih Ninu čvrsto za ruku i udubih se u izraz njegovih očiju...

U tim očima sam vidio samo beskrajnu krutost i prazninu. Ništa. Divlju, nemilosrdnu, bezrezervnu surovost i ništa. Nevjerovatno. Možda se zato kaže da životinje nemaju dušu?

Osjetih kako me Nina stiće rukama oko glave i pritiće lice u moju kosu. Drhti. Djetence je instinktivno osjetilo da je pred njom nešto čega bi se trebala bojati i drhti od straha.

– Tata, hajmo odavde – čujem Sarin glas. I ona se stisnu uz mene.

– Hajmo kod mame.

– Lav – čujem kako Nina prestrašeno ponavlja. Okrenuh se od kaveza sa zebnjom u srcu. Duda se okrenula prema klokanima, koji su nestvarno ljupko i slobodno skakutali po travi u blizini.

– Hajde, dobro, idemo kod mame – rekoh i povedoh ih prema klokanima, potpuno svjestan da su lavovi zadnje čega bi se trebalo bojati u ova vremena.

6. april 1992, ponedjeljak

Gradom se prolama bjesomučna pucnjava, čuju se eksplozije. Duda i ja sjedimo uz jutarnju kafu i posmatramo se odsutnim pogledima. Prozori su zatvoreni. Djeca još spavaju. Ne znamo ko puca, ni na koga, a u srca nam se uvlači strah. Nekakve naoružane budale pucaju po cijelu noć. Da li je to moguće? Usred Evrope, sada, na kraju dvadesetog vijeka, takav primitivizam nije moguć. Ratovi su završili sa Drugim svjetskim ratom. Jasno je da je rat nemoguć. Policija će pohvatati naoružane divljake i sve će biti kao prije. Ako ne može policija, onda vojska. Naša vojska. Naša ponosna Jugoslovenska narodna armija. Četvrta vojska po snazi u Evropi. Poslije ruske, engleske i francuske. Ona je garancija da na ovim prostorima neće biti krvoprolića ni nemira. Trebala se dosad već umiješati i smiriti usijane glave.

Čujem kretanje iza sebe. Okrenem se i vidim najljepši prizor na svijetu. Dolaze Nina i Sara. Krmeljive, nasmijane, sretne. Sara u preslatkoj pidžami sa ružičastim šarama, a Nina samo u pelenama, trljajući oči. Gegala se nespreatno, držeći Saru za ruku, a onda se najednom zaustavi i načuli uši.

– Neko puca – reče jasno i razgovijetno, a čelo joj se namršti. Nešto je napeto razmišljala, a onda se sjetila: – Lav. Puca lav!

Lice joj najednom opet ozari osmijeh i ona nam krenu u zagrljaj.

Mjesec dana kasnije, bezdušni lav i sve ostale bezdušne životinje iz sarajevskog zoološkog vrta bile su mrtve, a naša Jugoslovenska narodna armija više nije bila naša...

Stanje u gradu se brzo mijenjalo. Prvi mjesec rata se nekako sve zahuktavalo, a poslije je krenulo iz sve snage. Sarajevo je smješteno u kotlini potpuno okruženoj visokim planinama. Na njima su se ukopali vojnici Jugoslovenske narodne armije s artiljerijom i okrenuli topove prema nama. Bombardovanje je trajalo neprekidno po cijelom gradu. Nestalo je vode, struje i hrane. Snajperi su pucali na nas sa okolnih brda i iz zgrada i skidali nas kao vrapce. Branioci su nam pretresali stanove. Tražili su snajperiste, oružje i sumnjivce. Sumnjivi su bili svi, a pretresi su bili nasilni i detaljni. Primali smo to kao nužno zlo, dok nije krenulo „izuzimanje“ za potrebe armije. To je bilo drugo ime za pljačku imovine. Tada sam upoznao Semira. U stvari, znao sam ga i ranije, ali tada sam ga zaista upoznao.

Na Gorici, a i svugdje drugo u gradu, počeli su da se pojavljuju naoružani momci koje smo pozdravljali jer su bili naši susjedi i prijatelji. Postepeno se među njima pojavljivalo sve više onih koje nismo znali. Naoružani momci su se organizovali u nekakve „specijalne“ jedinice i počeli da se snabdijevaju svim i svačim. Ali kako se snabdijevati? Nije bilo reda ni zakona, nije bilo organizovane vojske ni policije, a kad toga nema, vlada zakon džungle. Anarhija. Pravo jačeg. Naređuje onaj ko ima pušku. Ko je nema, ima da čuti i sluša. Tako su se ti momci snabdijevali silom, a imali su osjećaj da sve što otmu i zaslužuju. Trebaju im naše stvari da bi branili naše živote.

Svaki dio grada imao je svoje „braniocce“ i oni su bili pod komandom lokalnih vođa koje smo najčešće znali samo po njihovim

nadimcima. Na Gorici je vladao neki Džilda. Njegovi vojnici su marljivo pretresali naše stanove i uzimali šta im se prohtjelo.

Vojsci su, između ostalog, trebali automobili. Benzina je u gradu brzo nestalo. Benzin je lako zapaljiv i eksplozivan. Nafta nije. Zato je počelo masovno oduzimanje vozila na naftu. Po nevolji, i ja sam imao jedan „golf“ dizel. Bio je smješten u garaži, ali to nije bila nikakva zaštita. Nekoliko Džildinih vojničina ga je jedno jutro vidjelo kroz rešetke, zalupali su nam na vrata i rekli isprepadanoj punici da će predvečer doći po „golf“. Njegovi ljudi naredili su mojoj punici da spremi ključeve od garaže i od auta, saobraćajnu dozvolu i tako dalje. Ja sam bio u bolnici, a ona nije imala kome da se požali i traži pomoć. Predvečer su došli.

Zgrada je imala podzemne garaže. Bilo je taj dan stravično vruće. Naš novi komšija, mlad i neupadljiv momak po imenu Semir, u prostoru ispred garaža popravljao je svoj ponos, to jest svoj crni, nov-novcat „mercedes“. Nije još znao gdje će stanovati. Stigao je iz Vogošće, koju su Srbi na juriš zauzeli odmah na početku rata i spavao je kod nekih prijatelja. Bio je obučen samo u lagani šareni šorts, a majicu je odložio u auto. Šrafčigerom je nešto radio na motoru dok nije vidio da se malo niže, niz hodnik podzemne garaže, pojavljuje desetak naoružanih galamdžija, vodeći i vukući među sobom moju prestravljenju punicu. To ga je zainteresovalo. Prekinuo je popravljanje i posmatrao šta se dešava. Grupa se zaustavila pred našom garažom i vikali su na jednu ženu koja im hrabro i uporno nije davala ključ. Tenzija se dizala, već su bili odlučili da razvale tešku bravu, a jedan od njih se unio punici u lice i počeo je da vrijeđa. Još malo pa bi je počeli tući. Nisu stigli. Semir je odložio šrafčiger i prišao im praznih ruku, go do pojasa, samo u šortsu. Oni su svi imali na sebi arsenal oružja, bombe, noževe, puške i pištolje. Nije im to pomoglo. Onaj što je vrijeđao punicu dobio je nekoliko šamara, nakon kojih

je pljuvao zube, a ostali su zapanjeno i neodlučno gledali šta se događa. Onda su dobili još jednu malu lekciju iz lijepog ponašanja u vidu nekoliko ćuški, čvoka, štipanja za nos i slično. Na kraju su se povukli pokunjeni i prestrašeni, misleći da su valjda naletjeli na samog čuvenog komandanta specijalne policije Dragana Vikića ili na Kemu Ademovića, ili na bog zna kakvog ratnika supermena. Bili su sretni što su se izvukli. Nakon što ih je lijepo ispratio pomoću još par ćuški, „fusa u guz“ i raznih drugih vještina iz svog repertoara, objasnio im je da tu više nemaju šta tražiti; ako ih još jednom vidi... i tako. Onda je punicu otpratio kući, uvjerio je da nema čega da se boji i dovezao mi „golf“ pred bolnicu. Tu će biti manje upadljiv i neće ga niko „izuzimati“.

Semirov poduhvat se odmah proćuo u zgradi i od tada ga je cijela naša zgrada molila da ostane kod nas. Ni u jednom stanu se nije kuhalo a da njega nisu zvali, a mogao je da bira kod koga će da spava. On je, naravno, ostao kod svojih prijatelja. Nije čudo. Ljubica, majka njegovog druga, kuhala je najbolji grah u ulazu...

30. juli 1993, petak

Jutro je izgledalo kao i svako drugo. Probudili su me zbog neke gluposti. Spustio sam se sa petog sprata do prijemnog odjeljenja. Pješke i oprezno. Liftovi ne rade, a hodnici su mračni i usred dana. Prije nekoliko mjeseci sam slomio prst idući koridorom između stare i nove bolnice na prvom spratu. Udario sam u mraku u nekakva nelogična protivpožarna vrata usred ravnog hodnika. Otad se bolje čuvam. Pokraj mene polako promiču sjenke ostalih stanara bolnice. Pozdravimo se ili ne. Svako ima svojih problema i svi kao automati idemo raditi to što moramo.

Neko me čeka u holu. Izgleda da nije pacijent, a i ne poznajem ga. E bože dragi, šta tjera te ljude da dođu tako rano? Nisam uopšte raspoložen da se bavim privatnim problemima nepoznatih ljudi. Operisali smo skoro do jutra i spavao sam svega par sati. Još prije pola godine, to bi mi bilo dovoljno. Sada više nije. Umoran sam kao pas, a večeras moram na aerodrom. Ko zna hoću li ikako spavati. Polako shvatam da ne čujem granate. Obično lupaju od svitanja pa do jedno devet. Sada je oko sedam ujutro, a ne čujem ih. Zato se ovaj odvažio doći tako rano. Čovjek poranio da bi bio prvi na redu. Gledam ga dok mu se približavam hodnikom. Ima oko šezdeset godina, visok je, obrijan, uredan i naspavan. Tipični podrumaš. Tako smo zvali one koji su najviše vremena provodili u skloništu, to jest u podrumu. Oni ne

bi micali iz svog skrovišta, ali su znali sve o taktici i strategiji odbrane grada.

– Gospodine doktore? – krenu mi u susret.

Eto ga sad. Sad će mi tražiti nešto što je mimo mojih mogućnosti, ili bar mimo propisa. Inače bi mi rekao samo „Doktore“, ili „Jesi li ti doktor Jaganjac?“.

– Izvolite.

– Prijatelj me uputio na vas. Kaže da biste mi vi mogli pomoći.

Ogledam okolo. Hol je prazan. Prijatelja očito ne poznam, jer ne kaže koji je to prijatelj. A on mene očito zna, jer se ne dvoumi da sam ja baš taj doktor kojeg traži. Kako li je samo nagovorio Senči, sestru sa hirurške ambulante, da me probudi?

– Da čujem.

– Radi se o mojoj majci.

– Aha, a oprostite, ko vam je majka?

– Vi je ne znate. Morao bih vam to detaljno objasniti. Nije tako jednostavno.

Zaćuta. Valjda čeka da ga povedem nekud gdje nas niko ne može čuti. Ako ne znam tu njegovu majku, onda ona nije moj pacijent. Šta li ovaj hoće? Gledam ga ispod oka. Ne volim podrumaše. Nemaju pojma šta se u stvari dešava, a misle da im je sve jasno. Slušaju glasine i propagandu s radija pa pokušavaju da shvate istinu. A istine nema. Obrnuto. Pred njima raste i povećava se neistina. Rat traje predugo. Od vlastite nemoći i neistine oni postepeno gube sve norme, postanu zli i sebični.

Nemam nikakvu privatnu prostoriju u prizemlju. Gornji spratovi su bombardovani i četrnaest spratova bolnice jedva se drži. Povedem ga par koraka prema izlazu. Idemo pješke širokim asfaltiranim dvorištem. Naše bolničko dvorište je sa tri strane okruženo spojenim bolničkim zgradama i nema opasnosti od snajpera. Možemo prošetati. U daljini se čuju pucnji. Kao i uvijek.

Prijatna jutarnja hladnoća mi pomaže da se razbudim. Dvorište je prazno. Čudno. Nikoga. On se osvrće i vidim da je zadovoljan. U mene se uvlači crv sumnje. Nešto je previše konspirativan.

– Znete, moja majka je na Grbavici – prevali konačno. – Prije nekoliko dana su je istjerali iz kuće. Spava kod nekih prijatelja. Stupila je u kontakt sa mnom i moli me da nađem način da je dovedem ovamo. Ima polomljena rebra i mokri krv. Ja ne znam šta da počnem. Bio sam u policiji i u vojsci. Niko ništa ne može ili neće. Rekli su mi da biste mi vi možda mogli pomoći. Zato vas molim da mi pomognete.

Zaustavio sam se i blenuo u njega od iznenađenja. Šta li sad ovaj trabunja? Pa Grbavica je na drugoj planeti. Ovaj je lud. Kakve ja imam veze s Grbavicom? Gdje mene nađe? Naravno da ne može vojska, ni policija... Da nije nekakav provokator? Nekakva policija? Hoće da vidi imam li ja kontakte sa Srbima na Grbavici. Najednom sam sav napet, čula izoštreana... Posmatram ga pažljivije. Lice bijelo, neosunčano. Lice bijelo... Nije policija. Ovaj nije izašao iz podruma otkako je na grad pala prva granata.

– Šta očekujete od mene? – pitam zbunjeno.

– Ne znam – koleba se. – Mislio sam da vi znate... Čuo sam da ste doveli svoju majku, pa možda znate nekoga... Ne znam ni sam.

Aha. U tom grmu leži zec. Grozničavo razmišljam. On valjda hoće da učinim za njegovu majku isto što sam učinio za svoju? Vrlo rado, samo što je to odavno nemoguće. Moja mama je tu već godinu dana i stvari su se od onda milion puta promijenile. Kako je došao na ideju da mu ja mogu pomoći? Očaj, jasno. Ne zna šta da počne. Proba, pa šta bude. Odahnuh. Ko li mu je samo to rekao? Možda baš moja mama? Nije provokator, ali jeste odvažan. Ili je bezobrazan. I ne zna me, a hoće od mene takvu, ogromnu uslugu. Danas mu je

valjda ne može ispuniti niko osim Slobodana Miloševića. Ili niko na svijetu. Očaj mu daje snagu...

– Vi ste i u toj komisiji za evakuaciju...

Ništa me više ne može iznenaditi. Odlutah pogledom prema Grbavici. Ne vidi se od zgrada, ali tu je. Par stotina metara daleko. Odmah preko rijeke. Srbi je drže već više od godinu dana. Sada je dvjesto miliona kilometara daleko. Rodio sam se na Grbavici, igrao se i odrastao tamo, živio cijeli život. A sada...

Sjećam se kako je Brano doveo moju mamu. Ogroman a bezvezan strah i čekanje, prvo nejasna naznaka molbe, pa molba od brata, pa opet... Brano je srpski oficir za vezu u Unproforu i u ratu je ostao normalan čovjek. Pristao je bez problema. Majka tamo ne bi izdržala. Prije pedeset godina je bila u sličnoj situaciji. Četnici su došli u njenu kuću, ubili joj oca i brata i zapalili joj kuću. Nju su pustili i četiri godine rata se sa majkom vukla od nemila do nedraga kao izbjeglica. Muhadžer. Nikad to nije zaboravila. Zbog toga je odbijala da nam se pridruži u Sarajevu. Da opet bude muhadžer. Brano joj je spasio život. Uspio ju je nagovoriti da nam dođe. Brat i ja smo je čekali u famoznoj zgradi PTT inženjeringa, koja je tokom cijelog rata bila glavno sjedište Unprofora. To je bilo davno...

– Ja sam u komisiji za evakuaciju ranjenika iz Sarajeva, a ne u Sarajevu. To sa vašom majkom nema nikakve veze. A kad smo kod toga, nema nikakvih evakuacija iz Sarajeva uopšte – objasnio sam mu.

Ako ga je to imalo pokolebalo, nije to pokazao.

Svi mi, hirurzi, bili smo u milion nekakvih komisija. Nije me zapala najvažnija – za oslobađanje od vojske! Početkom rata je nastalo silno bježanje iz grada i ostalo nas je u gradu svega tridesetak hirurga na nekoliko stotina hiljada preostalih stanovnika. Nismo znali šta nas čeka i počeli smo se reorganizovati. Mene je zapalo da budem član komisije za lijekove i član komisije za evakuaciju ranjenika.

Sve je to organizovao Abdulah Nakaš, zvani Nale. On je i prije rata radio u Vojnoj bolnici, prošao je sve moguće prakse i kurseve i o vojsci je sve znao. Imao je urođeni autoritet i talenat za organizaciju. Bio je u ranim pedesetim, snažan kao bik, a pun znanja i energije. Njega su imenovali glavnim hirurgom oružanih snaga Armije BiH, a on je mene postavio za svog vojnog oficira za vezu. Nekako spontano, odmah sam postao i oficir za vezu Ministarstva zdravlja u UN i tako dalje. Zvučne titule, ali u ratnim uslovima nisu značile mnogo. Ipak, zahvaljujući tome, a najviše zahvaljujući Naletu, dobio sam radio-stanicu, jedan prastari „golf“, koji nije bio „izuzet od stanovništva“, nego je pripadao bivšem voznom parku MUP-a, imao sam dozvolu za kretanje za vrijeme policijskog sata i, naravno, dozvolu da odem u Unprofor. Imao sam mnogo više nego većina hirurga i većina ljudi u gradu. Svejedno. Moj posao u svim tim komisijama je bio simboličan. Sve je to bila šminka. Od silnog posla u bolnici nismo stizali raditi ništa drugo.

Najteži i najvažniji od svega što se dešavalo van bolnice bili su odlasci na aerodrom po pacijente koji su stizali preko piste. Aerodrom je bio zvanično pod kontrolom Unprofora, ali je bio okružen srpskom artiljerijom koja je djelovala s okolnih brda. Bolesnici i ranjenici sa ratišta izvan Sarajeva krišom su noću prebacivani preko piste da bi stigli u neku od sarajevskih bolnica.

Pogledah podrumaša. On iz džepa izvadi papirić.

– Tu je njeno ime i bivša adresa. Tu je i adresa prijatelja kod kojih se može naći. Pokušat ćete nešto?

Glas mu se već lomi. Kao da ja sada odlučujem o sudbini njegove majke. U božju mater!

– Da vam pravo kažem, ne znam uopšte šta bih ja s tim mogao da uradim – odgovaram pošteno.

– Pa eto. Ako nešto smislite...

Pogledah ga pažljivije. Ne vjeruje mi. Misli da neću. Lukavo mi je ukazao povjerenje time što mi je napisao sadašnju majčinu adresu i sada čeka da li ću se uhvatiti na udicu.

Senči se pojavi na vratima i mahnu.

Ne znam šta bih s njim. Moram ga se riješiti.

– Vidjećemo – rekoh. – Moram da idem.

Uzimam papirić i gledam ga kako odlazi. Koliko mu je stara majka? Ali majka je majka, bez obzira na starost. On je naspavan, obrijan, odmoran i sve drugo što ja nisam. Prebaci svoj problem na mene i ode. A može li mu čovjek zamjeriti u ovoj ludnici? Dao mi je adresu i ime na Grbavici. A ja sam je uzeo. Pri tome, nemam baš nikakvu ideju šta bi se moglo uraditi. Brano je još tamo, u Unproforu, ali zahtijevati nešto takvo od njega bilo bi pretjerano i bezobrazno. A ne uraditi ništa? Zaboraviti na njega? To je najjednostavnije. Tako ćemo. Jasno. Jednostavno i okrutno. Ma ne može ni tako. Treba pomoći čovjeku. Razmisliću. Ako se pojavi neka mogućnost, eventualno...

Polako ulazim u bolnicu.

Senči me čeka na vratima, pogleda uperenog u podrumaša koji odlazi.

– Je li sve u redu? – pita znatiželjno. Ne pokušava ona iz mene iščačkati nikakvu tajnu. Njeno pitanje je da li me je trebala probuditi zbog ovoga.

– Jeste, valjda. Nemam pojma – odgovaram. Ni meni nije jasno šta ću s ovim. – Miriše li to kafa?

– Nemam pojma. Uđi pa vidi – smješka se.

Uđosmo kroz staklena vrata u hodnik i skrenusmo desno, prema našim sobama. Tamo pijemo kafu, kad imamo vremena. Soba je načičkana krevetima i odmah uz vrata stoje kratki kauč i jedan mali sto. Na njemu se pušila šoljica puna jake, mirišljave turske kafe.

Sjeo sam, automatski primjećujući da nema druge šoljice i da ću opet piti kafu sam. Senči i ostali će odlaziti i dolaziti kako budu imali vremena, a i ja poslije kafe moram krenuti. Samo da malo dođem sebi. Kafa! Dobra stvar za početi dan. Bolja nego druženje s podrumašem i njegovim nemogućim zahtjevima. Mnogo bolja.

Sadašnja ambulanta je bezbjedna. Predratna ambulanta i impozantni glavni ulaz bolnice su bili izloženi snajperima sa brda, pa smo se otud morali povući. Jedan sporedni ulaz, tridesetak metara dublje u dvorištu, pokazao se kao stvoren za to. Bio je zaklonjen drugim bolničkim zgradama, kao i dvorište pred njim. Ranjenike smo tu mogli mirno istovarati iz vozila, bez straha od snajpera.

Sa dvorišta se ulazilo u hodnik koji se razdvaja lijevo i desno. Desno spavamo mi. U dvije male prostorije je smješten sav personal potreban za rad ambulante i sale, nas desetak. U prvoj spava ambulanta, a u drugoj sala. U toj našoj sam jednom usred dana, iscrpljen, zaspao dok su granate padale na bolnicu. Budili su me, ali odbio sam da ustanem. Bio sam tako umoran da nisam imao snage ni da se pomaknem i kasnije sam se nejasno sjećao da sam odskakao od kreveta koliko je gručalo. Kada sam se naspavao, ustanovio sam da u susjednoj sobi nedostaje vanjski zid. Promašili su me za pola metra...

Lijevo je hodnik u kome su ambulante. Prve dvije, jedna lijevo, jedna desno, hirurške su i zovemo ih – mala i velika. Mala je lijevo, prema dvorištu, i nije tako mala. Dovoljno je velika da u njoj šijemo dva pacijenta odjednom, ali je manja od velike i eto. U veliku se ulazi desno i može se kroz nju proći vratima nasuprot ulaznim u operacionu salu. Dalje niz glavni hodnik su gipsaona, ambulanta ginekologije i još neke prostorije.

Našu bolnicu su u početku zvali kako drugačije nego „četnička bolnica“. Neko nas je prebrojao i otkrio da su, od preostalih pet

hirurga-specijalista, u bolnici dva Muslimana a tri Srbina, iako se naš šef Vuja ljutio i govorio da je on Crnogorac, a ne Srbin. Poslije su nas prozvali francuska, pa državna bolnica, ali zauvijek joj je ostalo ime – vojna.

Našeg Crnogorca Vuju smo slušali bez pogovora, a on je hrabro preuzimao najteže slučajeve. Borio se kao lav i mogao je zbog toga nastradati. „Vi imate najveću smrtnost u bolnici“, čuo sam jednom, užasnut, jednu zlobnu dušu. Bila je to strašna uvreda za mene, koji sam danonoćno gledao njegovu nadljudsku borbu da spasi baš sve. Skinuo je uniformu JNA i ostao sa nama. Vuja je bio dobričak sakriven u oklopu bivšeg pukovnika i mi smo ga poštovali i voljeli. Na uvredu nije ni trepnuo okom, a zla duša je uskoro pobjegla iz Sarajeva.

Njih trojica starijih i iskusnijih hirurga – Vuja, Nale i Tamba – neprekidno su krstarili bolnicom i tražili hirurške komplikacije, a na ambulanti smo radili nas dvojica mlađih, Đoga i ja. Pomagali su nam mladi specijalizanti Crkva, Ranko, Goran i Hare. Mijenjali su se u nekom svom nepravilnom redu i uskakali gdje god je trebalo. Stalno su bili tu negdje. Smiješno je bilo pomisliti da je nekada postojalo nekakvo radno vrijeme. Sada je radno vrijeme bilo – stalno.

Imali smo tu i dva zanimljiva studenta medicine, dva najbolja druga, koji su se zatekli opkoljeni u gradu i borili su se da nekako prežive daleko od svojih kuća i porodica. Faruk i Duško. Faruk je Musliman iz istočne Bosne, a Duško hercegovački Srbin. Prvo su bili zabrinuti i zbunjeni, a onda su otkrili da imaju, eto, sreću u nesreći da steknu iskustva kakva nikad više neće moći steći i koristili su to. Bili su svugdje, stalno su nešto zapitkivali i u slobodno vrijeme su listali „Hirurgiju“ i „Anatomski atlas“. Bili si izvrsni, sposobni, veseli i vrijedni.

– Ne bi' ga dao za sto Muslimana – govorio je stalno Faruk.

– To ti planiraš da ga razmijeniš? – šalio se jednom Semir.

Faruk se zabezaknuo na tu pomisao. Čuo je da postoje neke razmjene ljudi, ali da neko hoće da zamijeni njegovog Duška? Zacrvenio se kao paprika. Inače se crvenio za svaku sitnicu. Za svaki slučaj, od tada je govorio:

– Ne bi' ga dao za brdo karamela...

I, naravno, duša cijele ambulante je naša Senči. Prelijepa providna plavuša, da je vjetar odnese ako zapuše. Ja sam imao dojam da na našoj ambulanti ništa ne bi funkcionisalo da nije nje. Tiha i odlučna. Sve je nosila na sebi. Senči je bila možda premlada za nešto takvo, ali odlično se snalazila. Morala je. Oca joj je ubila granata na početku rata, a brat joj je ranjen na frontu već nekoliko puta i nije dobro. Ona se brine za njih, nosi im hranu i ohrabrenje. Trči svaki dan ispred snajpera preko mosta na Skenderiji. Mislio sam da će pući kada je ranjen Mišo. To je njen momak, kojem sam nedavno morao izvaditi bubreg, kada ga je izrešetao rafal dok je jurio autom avenijom snajpera. Senči se nije dala. Ništa se na njoj nije vidjelo. Došla je u salu i stajala mi iza leđa dok sam mu vadio bubreg i šio crijeva. Bilo mi je drago što je tu. Da vidi da će biti dobro. I bilo je dobro, ali ja sam poslije razmišljao da li bih ja imao hrabrosti gledati takvu operaciju na nekome svom. Senči je svaki dan postajala sve hrabrija i bolja. U ratu su stvarno dobri ljudi postajali još bolji, a zli još gori. Sve se postepeno pretvaralo u svoju karikaturu.

Počelo je oko devet ujutro. Čula se škripa kočnica pred zgradom. Neko vrisnu. Senči i Duško skočiše i izjuriše vani. Ja sam ostao u sobi, a u želucu mi se stiskalo. Kao i uvijek kad čujem tu prokletu škripu kočnica.

– Edo, hajde! – promoli Senči glavu u sobu, i opet odjuri. Ustajem i izlijećem iz sobe. U hodniku je već krkljanac. Nekoliko ljudi već

leži na nosilima, oko njih skače osoblje, a vani pristižu nova auta s ranjenicima. Krajičkom oka vidim kako iz svojih ambulanti iskaču i Ranko i Crkva, obojica u krasnim, bijelim, novim uniformama.

– Ja ću u malu – viknu Ranko i uđe u ordinaciju lijevo. Pogledam Crkvu. On maše rukom i ulazi desno, u veliku ambulantu. Ne moramo se mnogo dogovarati. Okolo je kaos. Vidim anesteziologa Marinu kako intubira¹ nekoga na hodniku. Na toga ću se još morati vratiti. Ulazim desno i obuhvatam pogledom cijelu prostoriju. Tu je troje okrvavljenih ljudi. Jedan lijevo ćuti i sa nosila gleda šta radimo. Kod njega nema nikog od osoblja. Znači, nije ozbiljno povrijeđen. Žena do njega kuka i gleda svoju okrvavljenju ruku. Kaplje joj i krv sa čela, a Duško joj upravo skida zavoj s ruke. Pažnju mi privuče taj treći – momak od svojih sedamnaest godina. Duga kosa kao u Džimija Morisona. Leži go na ležaju, okrvavljene glave i desne natkoljenice. On ćuti i nezainteresovano zuri u plafon. Senči mu upravo bode venu. Crkva mu skida zavoj s natkoljenice. On ih i ne gleda. Priskačem tamo. Automatski mu uzimam ruku i mjerim puls.

– Koliko ću krvi? – pita Senči.

– Šest – odgovaram. Gadno je iskrvario. Puls mu kuca u mahnitom ritmu, ali bez snage... Život ga upravo napušta. Njega to više i ne zanima, ali život ga napušta. Ranica od pola centimetra, koja je to sve skrivila, više i ne krvari. Probušena mu je ta najveća arterija na nozi i za koju minutu će umrijeti. Nema šta... Senči je napunila epruvete krvlju i daje ih nekome. Priključuje infuziju. Dolazi i Marina.

– Šta je to? Femoralka?² – upitno me pogleda. Klimnuh glavom.

– Šta ti je sa onim vani? – upitah.

– Ništa, umro – odgovori suho.

¹ *Intubirati* – osigurati prohodnost disajnih puteva pomoću cjevčice (tubusa) zavedene u dušnik. (Op. a.)

² *Femoralka*, razg. od *arteria femoralis* – najveća arterija noge. (Op. a.)

– Sala! – vičem i krećemo prema sali. Taj njen je umro i gotovo. Nema se šta više o njemu misliti. Sve troje guramo kolica.

– Drži tu ranu – govorim Crkvi, potpuno nepotrebno. On je već pritisnuo preponu svom snagom. Sad ne krvari, ali, čim krenu infuzije, počćeće ponovo da teče. Zabljesnu nas svjetlo. Upaljen je agregat. Uvijek me ponovo iznenadi kad se agregat upali i dođe struja. Prolazimo svi zajedno kroz jedna i druga otvorena vrata. Ne moramo razmišljati koga ćemo prvog u salu. Hitniji od ovoga ne može biti niko. Može jedino neko drugi biti isto toliko hitan. Sala je spojena s velikom ordinacijom. Na jednu stranu pacijent uđe u ambulantu, a na suprotnoj su pokretna vrata, koja vode preko malog hodnika u operacionu salu. Nažalost, dole je samo jedna sala. Ostali ranjenici se moraju nositi na drugi sprat. Liftovi bez struje odbijaju da rade.

U sali je aktivnost maksimalna. Sestre instrumentarke su već obučene. Instrumenti zveckaju. Mi ulazimo bez presvlačenja. Pacijenta prebacujemo na stol. Dok ja uzimam rukavice, Marina ga intubira. Čujem Naleta kako nešto viče. Onda se pomalja u sali.

– Šta je to?

– Femoralka.

– Ti ili ja?

– Kako hoćeš.

– Onda ja idem da se perem.

Zeznuo me je. Sala je mnogo lakša od trijaže³.

– Crkva, ideš sa mnom – čujem Naleta.

Crkva pusti ranu i pođe prema njemu.

– Stani, drži još malo tu ranu – povišenim tonom kažem Crkvi.

On se zbunjeno vrati.

– Možeš – čujem Marinu. Počinjem. Siječem kožu nad preponom. Ni kapi krvi. Kopam instrumentom po tkivu, dublje, još dublje... Tu je! Vidim pulsirajuću, kao prst debelu žilu.

³ *Trijaža* – proces određivanja hitnosti ranjenika. (Op. a.)